

KATARZYNA ŚLEBARSKA

Uniwersytet Śląski w Katowicach

NOWE OBLICZE BEZROBOCIA

Okres transformacji systemowej, a więc przejścia od socjalizmu państwowego do gospodarki rynkowej, stał się dla Polski jednym z najważniejszych wyzwań cywilizacyjnych tego okresu¹. Wraz ze zmianami ustrojowymi pojawiły się nowe problemy społeczne, m.in. bezrobocie. Panująca do tej pory idea „naturalizacji zatrudnienia”, pomimo że prowadziła najczęściej do upadku pracowniczego morale, dawała jednak jednostkom swoiste poczucie bezpieczeństwa. W myśl powszechnie znanej zasady „czy się stoi, czy się leży płaca zawsze się należy” polscy obywatele mieli zapewnione miejsca pracy. Proces przekształceń strukturalnych spowodował diametralne zmiany. Powiew świeżości i zwiększonej swobody obywatelskiej zderzył się z takimi problemami, jak jawne bezrobocie, dezorganizującymi dotychczasowy porządek społeczny. Powstała rozbieżność potęgowała odczuwane przez większość napięcie, wręcz rozgoryczenie, powodowane odczuwanymi skutkami wprowadzanych zmian. Dążeniem każdego człowieka jest bowiem maksymalizacja własnej autonomii przy jednoczesnym utrzymaniu stanu równowagi².

Dlatego też wprowadzane zmiany powinny przebiegać etapowo. Proces zmiany obejmuje (1) rozmrożenie, mające na celu tworzenie motywacji, stanu gotowości oraz pomoc w wyzbywaniu się dotychczasowych nawyków starego funkcjonowania, (2) zmianę, czyli etap nabywania niezbędnych kompetencji dla wprowadzanych przekształceń a także (3) zamrożenie obejmujące pomoc w integrowaniu nowych sposobów funkcjonowania w celu utrwalenia nowego stylu funkcjonowania³.

Dokonując retrospekcji, w procesie transformacji ustrojowej w Polsce zabrakło pewnych niezbędnych elementów warunkujących prawidłowe funkcjonowanie społeczeństwa w nowej sytuacji. Jakkolwiek motywacja do zmian była wysoka, co odzwierciedlało się m.in. w prężnie rozwijającej się nielegalnej działalności opozycyjnej, zabrakło przygotowania do konfrontacji z nowymi warunkami życia.

Wydaje się, że transformacja systemowa, do której usilnie dążyli Polacy, podejmując wielokrotnie działania zagrażające ich życiu lub zdrowiu, wywołała u wielu silny dysonans decyzyjny. U podstawy każdego dysonansu poznawczego leży

¹ Por. W. Morawki, *Wyzwania cywilizacyjne i polskie reakcje na nie (na przykładzie reformy systemowej)*, w: *Człowiek w procesie przemian gospodarczych*, red. Z. Ratajczak, Katowice 1993, s. 11.

² Por. E. Schein, *Organizational, Culture and Leadership*, San Francisco 1980, s. 320.

³ Tamże, s. 320-326.

uczucie przykrego napięcia spowodowane informacją, która jest sprzeczna z naszym wyobrażeniem siebie jako osoby rozsądnej i sensownej⁴. Powstaje więc pytanie, czy rozsądny i odpowiedzialny człowiek mógł dążyć do tak znacznej deprivacji własnych potrzeb, pozbawiając się podstawowego i łatwo dostępnego źródła utrzymania? Podjęcie każdej decyzji, która byłaby dla jednostki czy grupy ważna, a więc kosztowna, wymagająca wysiłku i trudna do zmiany, może spowodować pewną rozbieżność poznawczą i tzw. żal podecyzyjny. Rzadko bowiem zdarza się, by wybrane rozwiązanie miało same zalety, odrzucone natomiast składało się z samych wad. U wielu Polaków nowa sytuacja społeczno-polityczna kraju spowodowała uczucie dysonansu poznawczego. Zaczęli oni mianowicie dostrzegać przewagę negatywnych zjawisk powodowanych transformacją systemową i rozpamiętywać pozytywne strony życia w przeszłym systemie. Ponieważ bezrobocie pojawiło się nagle i na szeroką skalę wraz z zachodzącymi zmianami, odpowiedzialnością za nie obarczano właśnie nowy ustroj. Duża część społeczeństwa, która znalazła się bez zatrudnienia, nie potrafiła radzić sobie z brakiem zatrudnienia. Nowy rynek pracy wymagał innych niż do tej pory działań, opartych przede wszystkim na samodzielności i odporności, co kłóciło się z utartym już schematem podejmowania zatrudnienia. Tymczasem uparta fiksjacja na starej rzeczywistości wzmagala negatywne skutki bezrobocia u wielu osób. Wracanie myślą do przeszłości, utwierdzanie się w przekonaniu, że kiedyś było lepiej, bo przecież dla każdego była praca, hamowało aktywność, potęgując wręcz regres.

Brak zatrudnienia oraz związane z nim konsekwencje wykreowały nową rolę społeczną, jaką stała się rola osoby bezrobotnej. Narzucane przez sytuację bezrobocia ograniczenia nadwyrężają bowiem niezależność podmiotu, co znajduje swoje odzwierciedlenie w przymusie starannego planowania wydatków, czy rezygnowania z dużej części zakupów. Stan zubożenia materialnego wydaje się mocno odczuwany przez bezrobotnych, którzy w sytuacji bezrobocia zauważają przede wszystkim zagrożenie dla subiektywnie odczuwanego dobrostanu finansowego, jak również możliwe utrudnienia związane z rozwojem zawodowym, życiem rodzinnym i towarzyskim⁵.

Nieustannie wzrastająca stopa procentowa bezrobocia powodowała poczucie zagrożenia także u osób aktualnie posiadających etat. Wśród pracujących panował pogląd, że osoby bezrobotne nadmiernie wykorzystują środki pomocowe, w następstwie czego potencjalnym bezrobotnym nie będzie dane z nich skorzystać. Jednostki znajdujące się bez zatrudnienia spostrzegane były jako mało zmotywowane, nisko wykwalifikowane oraz najczęściej także nieuczciwe⁶. Przypisywano im niechęć do pracy w ogóle i unikanie jej, a także brak ambicji oraz uchylanie się

⁴ Por. E. Aronson, T. Wilson, R. Akert, *Psychologia społeczna. Serce i umysł*, Poznań 1997, s. 81-90.

⁵ Por. A. Bańka, *Bezrobocie jako przyczyna, skutek oraz kategoria opisu zmian mentalności. Rzeczywistość, stereotypy i utopie*, w: *Myśl psychologiczna w Polsce odrodzonej*, red. A. Bańka, R. Derbis, Poznań 1993, s. 21.

⁶ Por. K. Skarżyska, W. Daab, *Opinie Polaków na temat bezrobocia*, w: *Człowiek w procesie przemian gospodarczych*, Z. Ratajczak, Katowice 1993, s. 80-82.

od odpowiedzialności za wykonywaną pracę. Wszystkie te negatywne cechy stanowiły często spostrzeganą przyczynę pozostawania bez zatrudnienia.

W pewnej mierze opinie społeczne odzwierciedlały postawy samych bezrobotnych. W latach 90-tych tylko niewielki odsetek zarejestrowanych bezrobotnych wyrażał gotowość podjęcia każdej pracy, co sprzyjało umacnianiu się negatywnego stereotypu bezrobotnego jako osoby uchylającej się od pracy⁷. Znaczna część osób bezrobotnych nie traktowała pracy jako wyznacznika wartości człowieka, a także akceptowała pracę „na czarno”. Dodatkowo, dostępność wysokich zasiłków nie zachęcała do szukania pracy. Błędne byłoby jednak obarczanie całą winą za brak pracy jedynie osoby bezrobotne. Patrząc na problem braku zatrudnienia z szerszej perspektywy, należy wziąć pod uwagę pewne braki w procesie wprowadzania szerokich zmian w tym okresie. Przede wszystkim na dłużej pozostał w ludzkiej mentalności utarty sposób myślenia dotyczący posiadania znaczących koneksji. Waga tzw. źródeł nieformalnych w poszukiwaniu pracy podkreślana jest także obecnie⁸, jakkolwiek w latach 90-tych, jak by się mogło zdawać, istniała tendencja do nadużyć w tym zakresie, zarówno ze strony bezrobotnych, jak i pracodawców. Trudność w wyzbyciu się starych nawyków ograniczała integrowanie nowych sposobów działania. Dotychczasowy styl życia promujący przede wszystkim wartości kolektywne nie sprzyjał nowej rzeczywistości wymagającej od bezrobotnego dużej samodzielności w radzeniu sobie z brakiem pracy.

Zmiana systemu gospodarczego z centralnie planowanego na system rynkowy stawiała przed transformującą się gospodarką nowe i trudne wyzwania, jak prywatyzacja czy restrukturyzacja większości przedsiębiorstw. Oba zadania przyczyniały się do drastycznego wzrostu bezrobocia w kraju poprzez masowe zwolnienia, jak też spadek popytu na niektóre zawody. Wzmagало to potrzebę permanentnego przekwalifikowywania się bezrobotnych będących w różnym wieku⁹. Niedostosowany do zapotrzebowania rynku pracy profil kształcenia sprawiał, że kończąca edukację młodzież zamiast podejmować pierwszą pracę zarobkową, zasilala przestrzeń bezrobocia¹⁰. Pojawiające się dodatkowo dysproporcje pomiędzy poziomem umiejętności i kwalifikacji wyniesionych ze szkoły a wymaganiami pracodawcy powodowały, że dana grupa wiekowa była znacznie narażona na brak pracy oraz związane z tym faktem koszty psychologiczne i społeczne.

Funkcjonowanie poszczególnych osób w przestrzeni bezrobocia determinowane jest m.in. przez indywidualne nastawienie do rzeczywistości¹¹. Można

⁷ Por. A. Bańka, *Bezrobocie jako przyczyna...*, s. 20-21.

⁸ Por. D. Brown, *Job Searching in a Labyrinth of Opportunities: The Strategies, the Contacts, the Outcomes*, *Journal of Social Behavior and Personality* 15,2 (2000), s. 230, 236.

⁹ Por. A. Bańka, *Bezrobocie jako przyczyna...*, s. 22.

¹⁰ Por. M. Pietras, *Percepcja bezrobocia przez młodzież, która ukończyła naukę szkolną w roku 1991 i 1993*, *Kolokwia Psychologiczne: Zmiany społeczne. Zagrożenia i wyzwania dla jednostki* 2 (1993), s. 91.

¹¹ Por. A. Manek, *Stabilizacja vs. transformacja struktury życia mężczyzn w średnim wieku, a ich reakcja na utratę pracy*, w: *Bezrobocie. Psychologiczne i społeczne koszty transformacji systemowej*, red. Z. Ratajczak, Katowice 1995, s. 20.

wyróżnić tu nastawienie prorozwojowe, które zakłada aktywne działanie w celu osiągnięcia stanu pożądanego, oraz nastawienie nierozwojowe, zakładające podejmowanie tylko takich działań, które wymuszają obecne potrzeby i wymagania. Zatem, bezrobotni o nastawieniu prorozwojowym aktywnie dążą do zdobycia zatrudnienia, a ich strategie zaradcze regulowane są przez cele, które zamierzają osiągnąć. Natomiast bezrobotni przejawiający nastawienie nierozwojowe pozostają bierni, a ich działania ograniczają się do zaspokajania podstawowych potrzeb. Pomimo że osoby bierne są przeważnie niezadowolone ze swojej sytuacji, nie podejmują jednak prawie żadnych działań, w celu poradzenia sobie z nią¹². Dodatkowo ta grupa bezrobotnych nastawiona jest roszczeniowo wobec reszty społeczeństwa, m.in. rządu, pracowników urzędów pracy etc., obarczając ich odpowiedzialnością za znalezienie miejsca zatrudnienia.

Nagłaśnianie przez mass media pogłębiającego się problemu kształtowało postawy społeczeństwa na przestrzeni ostatnich dwóch dekad i sprawiło, że przyczyn bezrobocia nie spstrzega się już tylko w cechach osobowych bezrobotnych lecz przede wszystkim w sytuacji zewnętrznej. Obserwując wahania rozmiaru bezrobocia w Polsce po 1990 roku, zauważyć można, że w miarę narastania zjawiska, brak pracy dotykał coraz większą część społeczeństwa. Proces oswojania się z bezrobociem zmieniał przejawiane postawy i posiadane opinie na ten temat. Osoby pozostające bez zatrudnienia spstrzegane były w coraz bardziej pozytywnym świetle. Aktualne postawy społeczeństwa są nadal bardziej przychylnie osobom bezrobotnym.

Problem bezrobocia charakteryzuje się zatem pewną dynamiką. W obrębie rozważanego zjawiska zauważyć można procesy ekonomiczne wiążące się z modernizacją, procesy społeczne związane z akulturyzacją, jak również procesy psychologiczne mające na celu asymilację nowych systemów wartości. Wyróżnione procesy oddziałują na ciągłe zmiany zarówno w strukturze bezrobocia, jak i mentalności oraz sposób funkcjonowania osób bez zatrudnienia. W latach 2004–2007 wzrost gospodarczy kraju, jak również masowa emigracja zarobkowa przyczyniły się do radykalnej redukcji bezrobocia w kraju. Obecnie zarysowuje się jednak ponowna tendencja wzrostowa powodowana dotykającym nas światowym kryzysem ekonomicznym. Pracownicy dużych przedsiębiorstw, m.in. z branży motoryzacyjnej czy morskiej, zostają pozbawieni pracy. Ciągłe przewiduje się dalsze masowe zwolnienia.

Analizując przestrzeń bezrobocia pod kątem płci, zaobserwować można odmienną strukturę wykształcenia. Pozostające bez zatrudnienia kobiety posiadają przeważnie wykształcenie średnie lub wyższe (łącznie 45%), podczas gdy pozostający bez pracy mężczyźni z wykształceniem wyższym stanowią niecałe 30% populacji. Obserwując rozwijającą się od kilku lat tendencję kobiet do usamodzielniania się, wnioskować można, że coraz więcej kobiet zaczyna szukać miejsca pracy tuż po zakończeniu nauki. Wysoki poziom edukacji sprawia,

¹² Por. S. Retowski, *Zróznicowanie psychologicznych reakcji na bezrobocie: bierni przystosowani, desperaci i wyrachowani*, Przegląd Psychologiczny 38, 1/2 (1995), s. 177.

że kobiety zaczynają spostrzegać nie tylko konieczność zarobkowania, ale także chęć dalszego rozwoju i zawodowego spełniania się. Patrząc jednak przez pryzmat preferencji rynkowych, podjęcie pracy przez kobiety niejednokrotnie staje się relatywnie trudniejsze, niż w przypadku mężczyzn, co z kolei może znajdować odzwierciedlenie w dostępnych statystykach wskazujących na większy udział kobiet w społecznej przestrzeni bezrobocia. Zauważyć można dodatkowo zarysowującą się tendencję, która sugeruje, że wyższe wykształcenie przestało być gwarantem znalezienia pracy.

Nadal osoby młode, a więc znajdujące się w najbardziej efektywnej fazie wieku produkcyjnego, narażone są na brak zatrudnienia. Wydłużający się okres poszukiwania zwłaszcza pierwszej pracy niesie ze sobą liczne konsekwencje psychologiczne, społeczne oraz materialne, dotkliwie odczuwane przez bezrobotną młodzież. Trudności w znalezieniu zatrudnienia komplikują prawidłowy przebieg procesu usamodzielnienia się tej grupy, zarówno społecznego, jak też materialnego. Wzrasta także sukcesywnie odsetek osób w wieku przedemerytalnym, które napotykać na duże trudności podczas starań o ponowne zatrudnienie. Istniejący wciąż kult młodości w pracy sprawia, że osoby starsze stają się grupą szczególnego ryzyka. Pozbawione pracy nie są dla pracodawców atrakcyjnymi kandydatami do pracy, co może przekładać się na wydłużający się czas pozostawania bez zatrudnienia. To im najczęściej zagraża długotrwałe bezrobocie, którego niepokojącą konsekwencją jest m.in. przejściowo lub nawet trwale obniżona zdolność do zatrudnienia, wynikająca często z niskich kwalifikacji lub ich braku¹³.

Polska polityka ekonomiczna po procesie transformacji jest bardziej zorientowana na Zachód. Wewnętrzne uwarunkowania kulturowe związane z kolektywistycznym modelem kultury ścierają się tu nieustannie z zewnętrznymi uwarunkowaniami kulturowymi, opartymi na indywidualizmie i konkurencji. Współczesny świat zdecydowanie akcentuje wartości indywidualistyczne, rodzi rywalizację, głosi odpowiedzialność za siebie oraz propaguje samodzielność i zaradność. W takiej rzeczywistości jednostki ceniące wartości kolektywistyczne mogą czuć się zagubione, a przez to napotykaną przez nie trudności w codziennym życiu mogą budzić frustrację. Wyolbrzymiając niejednokrotnie negatywy własnej sytuacji, mogą popadać w coraz większy pesymizm i apatię, a przez to obniżać własne zdolności zaradcze.

W celu zrozumienia zachowań konkretnych jednostek warto odnieść się przede wszystkim do kultury, w jakiej egzystują, która obejmuje sposób definiowania siebie oraz własnych relacji z innymi w grupie, w której funkcjonuje podmiot¹⁴. Osoby żyjące w kulturach indywidualistycznych spostrzegane są jako bardziej niezależne, ceniące własną autonomię, podczas gdy przedstawiciele kultur

¹³ Por. E. Turska, *Psychologiczne uwarunkowania aktywności podejmowanej w ramach przedsiębiorczości społecznej*, w: *Przedsiębiorczość społeczna. Projekt realny czy utopia*, red. Z. Ratajczak, Katowice 2008, s. 35-37.

¹⁴ Por. S. Wu, B. Keysar, *The Effect of Culture on Perspective Taking*, *Psychological Science* 18, 7 (2007), s. 601.

kolektywistycznych opisywani są jako bardziej zależni oraz zaangażowani społecznie¹⁵. Przytoczoną dychotomię trafnie obrazuje typologia siedmiu wartości Schwartza¹⁶, która obejmuje m.in. autonomię oraz konserwatyzm. Autonomia odnosi się do indywidualizmu, kulturowo potwierdzonej niezależności jednostki w grupie, podczas gdy konserwatyzm odnosi się do kolektywizmu, kulturowo potwierdzonej współzależności pomiędzy członkami grupy. Kultury autonomiczne przedstawiają osobę jako niezależną w podejmowaniu decyzji, natomiast jednostka żyjąca w kulturze konserwatywnej spostrzegana jest jako przynależąca do grupy, w której panuje współzależność i wzajemne obligacje.

Najczęściej państwa Europy Zachodniej spostrzegane są jako bardziej autonomiczne (indywidualistyczne), podczas gdy kraje Europy Wschodniej przejawiają, według ogólnej opinii, tendencje konserwatywne (kolektywistyczne). Jeszcze do niedawna Polacy uważani byli za naród o silnej kulturze kolektywistycznej. Biorąc jednak pod uwagę zachodzące w naszym kraju ciągle zmiany polityczno-gospodarcze oraz rosnące możliwości społeczno-ekonomiczne, przypuszczać można, że kulturowa przynależność w rozważanej typologii znacznie się zmienia. Dokonujące się przemiany mają wpływ na mentalność społeczeństwa polskiego. Ludzie coraz częściej podejmują rywalizację, zaczynają wierzyć we własne siły i możliwości, a także starają się unikać zależności od innych, pracując na swój własny sukces. Zaczynają tym samym coraz bardziej cenić wartości charakterystyczne dla kultur indywidualistycznych. Częste i nieograniczone wyjazdy zagraniczne, w tym także w celach zarobkowych, przyczyniają się do zmiany dotychczasowych postaw oraz stylu życia.

Ważnym elementem podejmowanej przez osoby bezrobotne aktywności zaradczej jest oszacowanie aktualnej sytuacji życiowej, własnych możliwości oraz przewidywanie efektów działania. Jednostki mogą dokonać takiej oceny, posługując się pewnymi określonymi kryteriami¹⁷, biorąc pod uwagę: (1) przychód – bogactwo i praca; (2) środowisko życia, dom; (3) zdrowie; (4) edukację, wykształcenie; (5) porządek społeczny; (6) przynależność społeczną oraz (7) rekreację i wolny czas. Można założyć, że poszczególne osoby będą oceniały wymienione kryteria w sposób bardzo zróżnicowany, co może znajdować odzwierciedlenie w radzeniu sobie z brakiem zatrudnienia. Podstawowe działania osób dotkniętych brakiem pracy powinny skupiać się na szukaniu zatrudnienia. Najczęściej stosowanymi metodami szukania pracy przez osoby bezrobotne jest samodzielne poszukiwanie zatrudnienia, odwiedzanie zakładów pracy, składanie dokumentów aplikacyjnych, podejmowanie kontaktów z pracującymi znajomymi lub innymi bezrobotnymi¹⁸.

¹⁵ Por. M. Brewer, Y. Chen, *Where (Who) Are Collectives in Collectivism? Toward Conceptual Clarification of Individualism and Collectivism*, *Psychological Review* 114, 1 (2007), s. 134.

¹⁶ Por. S. Glazer, *Social support across cultures*, *International Journal of Intercultural Relations* 30 (2006), s. 607-608.

¹⁷ Por. R. Derbis, A. Bańka, *Poczucie jakości życia a swoboda działania i odpowiedzialność*, Poznań 1998, s. 26.

¹⁸ Por. A. Manek, *Stabilizacja vs. transformacja struktury życia mężczyzn w średnim wieku, a ich reakcja na utratę pracy, w: Bezrobocie. Psychologiczne i społeczne koszty transformacji*

Rzadziej wykorzystywaną formą szukania pracy jest tworzenie własnego miejsca zatrudnienia, poprzez rozpoczęcie własnej działalności gospodarczej. Hamulcem w podejmowaniu działań zaradczych są często wewnętrzne bariery występujące w świadomości bezrobotnych. Posiadane przez nich nawyki, wyniesione z pracy czy ze szkoły, nastawienie do własnej sytuacji życiowej, bądź ograniczona mobilność, w znacznym stopniu utrudniają i zmniejszają efektywność podejmowanej aktywności zaradczej¹⁹.

Zmieniający się światopogląd wiąże się z koniecznością wypracowania innego modelu podejmowanych działań w celu radzenia sobie z własnym bezrobociem. Dostosowanie się do wymogów obecnego rynku pracy wymaga trafnych ocen i wyborów, zmuszając ludzi do myślenia nie tylko o terażniejszości, ale przede wszystkim do myślenia perspektywicznego, odpowiednio do własnych możliwości. Myślenie ukierunkowane na przyszłość pozwala osobie na tworzenie i realizowanie celów związanych z własnym życiem, kształceniem oraz pracą²⁰. Tworzone perspektywy życiowe dotyczące przede wszystkim życia zawodowego, miejsca w społeczeństwie oraz ogólnej sytuacji życiowej, zależą od sytuacji polityczno- ekonomicznej kraju, a także od indywidualnych właściwości podmiotu. Wyobrażenia na temat własnej przyszłości mają z kolei wpływ na rozwój indywidualny, proces socjalizacji, kształtują także motywację do podjęcia aktywności w kierunku osiągnięcia zamierzonego celu.

Zatem aktywność oraz efektywność osób poszukujących zatrudnienia uzależniona jest często od ich nastawienia oraz wiedzy na temat własnej sytuacji życiowej oraz form szukania pracy i przygotowania się do działania. W obliczu bierności, a także niewiedzy na temat możliwości podejmowania zachowań zaradczych, powstaje wiele form pomocy przeznaczonych dla osób bezrobotnych. Formy pomocy mogą być różne, jednak ich głównym celem jest aktywizacja osób do szukania pracy, zachęcenie ich do podejmowania intensywniejszych starań.

Jednym ze sposobów aktywizacji osób bezrobotnych jest wzmacnianie w nich przedsiębiorczości. Intensyfikacja określonych cech i zdolności, jak innowacyjność, kreatywność, elastyczność, a także umiejętność podejmowania ryzyka pomaga w dążeniu do celu, jakim jest zatrudnienie. Innowacyjność oraz kreatywność pozwala bowiem na poszukiwanie nowych kierunków rozwoju, jak również tworzącą zmianę sposobu ujmowania problemu czy dotychczasowego postępowania.

Cecha osobowa, jaką jest elastyczność umożliwia jednostce dostosowywanie się do zmiennych realiów rynkowych poprzez adaptację do zupełnie nowych sytuacji, niejednokrotnie wymagających znacznych zmian w planowaniu, jak i podejmowanych działaniach. Elastyczne jednostki zdolne są do adaptowania się do różnych, w tym także trudnych, sytuacji. Ponadto potrafią normalnie funkcjonować

systemowej, red. Z. Ratajczak, Katowice, 1995, s. 21.

¹⁹ Por. T. Borkowski, A. Marcinkowski, *Bezrobocie w perspektywie socjologicznej*, w: *Socjologia bezrobocia*, red. T. Borkowski, A. Marcinkowski, Katowice 1999, s. 158-159.

²⁰ Por. M. Tyszka, *Wyobrażenia młodzieży na temat własnych perspektyw życiowych a zmiany społeczno-gospodarcze w Polsce (porównanie danych z lat siedemdziesiątych i dziewięćdziesiątych)*. Kolokwia Psychologiczne [por. przyp. 10], s. 77, 86.

w zaistniałych okolicznościach, to znaczy przejawiają zdolność do myślenia, jak również radzenia sobie z trudnościami. Elastyczność dodaje bowiem sił do kontynuowania własnej drogi nawet w obliczu zaistniałych przeszkód oraz ułatwia rozumienie dziejących się zdarzeń. Sposób radzenia sobie elastycznej jednostki oparty jest na wierze we własną efektywność i zdolność do konstruktywnego wykorzystywania zasobów ludzkich jak i środowiskowych. Dzięki temu aktywność zaradcza obejmuje interakcję z określonymi trudnościami i przekształcanie ich w mniej zagrażające²¹.

Z przedsiębiorczością wiąże się zazwyczaj ryzyko. Zdolność do podejmowania ryzyka jest zatem ważną umiejętnością, którą jednostka może wypracować m.in. poprzez zwiększanie własnej odporności na stres oraz wzmacnianie mechanizmów radzenia sobie z trudnościami. Rozpatrywane cechy podmiotowe prowadzą do wyższego stopnia rozwoju, jakim jest przedsiębiorczość. Istniejąca aktualnie tendencja do nauczania przedsiębiorczości w ramach zajęć szkolnych, dodatkowych kursów, czy na wyższych uczelniach przyczyniać może się do większej zaradności. Kształtowanie postaw przedsiębiorczych już od najmłodszych lat sprzyja niewątpliwie lepszej orientacji na rynku pracy. Promowanie dodatkowo samodzielności, zaradności i umiejętności brania odpowiedzialności za własny los intensyfikuje zarówno działalność prewencyjną, jak i zaradcą wobec własnego bezrobocia.

Polacy w dalszym ciągu przykładają dużą wagę do koegzystencji innych osób w grupie. Od relacji z innymi zależy intensywność podejmowanych poszukiwań pracy oraz jakość funkcjonowania w przestrzeni bezrobocia. Sugeruje to, że polski bezrobotny przejawia większą aktywność, gdy jest dodatkowo stymulowany z zewnątrz. Wpływ wspierającego otoczenia, dostępność różnorodnych kursów doskonalących czy porad wydaje się zatem mieć szczególne znaczenie w radzeniu sobie z sytuacją braku pracy, zarówno aktywnym jej poszukiwaniu, jak i lepszym funkcjonowaniu w czasie braku zatrudnienia.

THE NEW ASPECT OF THE UNEMPLOYMENT

S u m m a r y

The article undertakes the critical topic, namely the problem of unemployment, that is still a great sociological and psychological problem in Poland. The analysis of the changes, that has occurred since 1990 depicts the unemployment as the dynamic process rather than static issue. Accordingly, described problems influenced by personal as well as environmental factors. This report consider also the culture that has a significant impact on the perception and behaviours undertaken by the unemployed.

²¹ Por. J. Schumacher, K. Leppert, T. Gunzelmann, B. Strauß, E. Brähler, *Die Resilienzskala - Ein Fragebogen zur Erfassung der psychischen Widerstandsfähigkeit als Personmerkmal*, Zeitschrift für Klinische Psychologie, Psychiatrie und Psychotherapie 53 (2005), s. 16-18.